

Gal Beckerman

HOE WORD IK DISSIDENT?

Een handleiding

*Vertaald uit het Engels door Anne-Marie Vervelde
en Annemie de Vries*

UITGEVERIJ BALANS

Oorspronkelijke titel *How to be a dissident*
Oorspronkelijke uitgever Crown Publishing Group,
onderdeel van Penguin Random House
Copyright © 2026 Gal Beckerman

Copyright Nederlandse vertaling © 2026 Anne-Marie Vervelde
en Annemie de Vries/Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand,
of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze,
hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave
is uitdrukkelijk niet toegestaan.

Omslag Bas Smidt
Auteursfoto Beowulf Sheehan
Boekverzorging Irma Hornman, Studio Cursief
Druk Wilco

ISBN 978 94 638 2517 7
NUR 740

www.uitgeverijbalans.nl
 [instagram.com/uitgeverijbalans](https://www.instagram.com/uitgeverijbalans)
 [linkedin.com/company/uitgeverij-balans](https://www.linkedin.com/company/uitgeverij-balans)
 uitgeverijbalans.nl/nieuwsbrief

Voor mijn dochters Mika en Romi

INHOUD

INLEIDING

Wat kunnen we doen? 11

- 1 Wees alleen 21
- 2 Wees pessimistisch 36
- 3 Wees grappig 55
- 4 Wees rationeel 74
- 5 Wees oplettend 92
- 6 Wees roekeloos 110
- 7 Wees loyaal 131
- 8 Wees overtuigd van jezelf 149
- 9 Wees menselijk 168
- 10 Wees onsterfelijk 189

EPILOOG

Wat we zouden moeten doen 207

Dankwoord 213

Literatuur 215

Het is werkelijk een wrede paradox dat hoe meer sommige mensen opkomen voor andere mensen, hoe eerder ze een stempel krijgen dat hen juist op afstand zet van die 'andere mensen'.

Václav Havel – *De macht van de machtelozen*

INLEIDING

Wat kunnen we doen?

Onlangs had ik een vreemde droom. Ik zit op een stoel in een lege kamer, net zoals in films, met knipperende ogen tegen een felle lamp. Mijn blote voeten raken net de betonnen vloer. Waarom ik hier ben is me onduidelijk. Misschien ben ik opgepakt tijdens een demonstratie of betrapt met een verboden boek. Misschien heb ik me uitgesproken tegen onrecht of hardop gelachen om een ongeoorloofde grap. Het enige wat ik weet in mijn droom is dat ik over een of andere schreef ben gegaan. En dat mijn ondervrager me een ultimatum stelt.

Zijn gezicht is niet te zien. Zijn stem hoor ik wel. Hij zegt dat ik alles waarvan ik hou zal verliezen, misschien zelfs mijn leven, als ik niet beken, geen spijt betuig, de namen van mijn medeplichtigen niet noem. Er is geen ontkomen aan, ik moet kiezen. Maar op het moment dat ik mijn mond opendoet gaat het licht uit en is de droom voorbij.

Ik heb geen idee wat ik wilde zeggen, moet ik met enige schaamte bekennen.

Het was maar een droom. Toch blijft de vraag die achterbleef me kwellen. Waar zou ik voor kiezen? Zou ik ooit als Osip Mandelstam kunnen zijn?

In 1933 maakte deze schrijver uit de Sovjet-Unie een

gedicht dat hij in zijn geheugen bewaarde. Hij wist hoe gevaarlijk het was om de woorden aan papier toe te vertrouwen. Het waren angstige tijden in de Sovjet-Unie, Stalins wantrouwen grensde aan paranoia, op elke straathoek zag hij 'vijanden van het volk'.

Mandelstam, een intelligente man met diepliggende donkere ogen en een ironische glimlach, had snel in de gaten dat de stemming in Moskou omsloeg en dat Stalins angstzaaijgheid doordrong tot elk gesprek en ieders blik. Zijn dichtersbrein begon te zoemen zoals het altijd deed als er poëzie ontstond. Pas op, neuriede het in hem, voor 'de bergbewoner in het Kremlin' met zijn vingers 'als vette wormen' en 'zijn lachende kakkerlakkenenor'. Mandelstam portretteerde een monsterlijke heerser die geweld gebruikt tegen zijn onderdanen die bevelen toegeworpen krijgen als hoefijzers: 'Eén in het kruis, één op het voorhoofd, tegen de slaap, op het oog.' Onder Stalin raakten de Russen uit hun evenwicht: 'Onze levens voelen alsof de basis weg is.' Mandelstam droeg zijn dichtregels alleen aan een paar vrienden voor, maar ze waren te opwindend en te ondeugend om in besloten kring te houden. Ze gingen viraal.

Na zijn arrestatie noemde zijn ondervrager in de Lubyankagevangenis het bedenken van het gedicht 'een terroristische daad'. Hij wilde weten wat Mandelstam had bezielde om zulke schaamteloze woorden te gebruiken en vervolgens te delen. Wat wilde hij bereiken? De dichter aarzelde niet. Hij had het geschreven, zo zei hij, omdat hij een hekel had aan het fascisme, een gruwelijker hekel dan aan wat dan ook. Zo was het en niet anders.

En dit moment krijg ik dus niet uit mijn hoofd. Man-

delstam weigerde iets te ontkennen of te relativieren. Net als ik in mijn droom had ook hij de keuze. Hij had het gedicht makkelijk kunnen afdoen als een losgeslagen gedachte, een foute grap of zelfs een verkeerd begrepen telefoontje, het bestond tenslotte alleen in zijn hoofd. Maar hij nam de volle verantwoordelijkheid op zich. Ik kan me voorstellen dat de ondervrager met zijn gebalde vuist en overslaande stem niet kon begrijpen waarom Mandelstam zichzelf niet probeerde te redden. De consequenties waren immers duidelijk, en werden dan ook snel in gang gezet. Mandelstams leven eindigde vijf jaar later in een Siberisch doorgangskamp na een gevangenisstraf, ballingschap en een geestelijke inzinking. Allemaal vanwege een gedicht. Of preciezer: omdat hij vasthield aan de waarheid van dat gedicht.

Wat moeten we van deze Mandelstam vinden of liever gezegd: hoe moeten we over hem denken? Een revolutionair was hij niet. Hij probeerde geen medestanders te vinden of mensen zelfs maar te inspireren. Hij wilde alleen maar zonder angst of voorbehoud zijn mening geven over de wereld van toen. Hij was wat de Tsjechische toneelschrijver Václav Havel noemde: iemand die ‘in waarheid’ leefde.

Hij was een dissident.

Dit woord circuleert al bijna vijfhonderd jaar. Het werd gebruikt in de betekenis van ‘dissidente’ of ‘dissente’ christelijke sekten als puriteinen en quakers, die zich in de zestiende en zeventiende eeuw afkeerden van de kerk. De latere betekenis van intellectuelen die opstaan tegen het autoritaire bewind in Sovjetkringen stamt uit de twintigste eeuw. Tegenwoordig denken we

bij dissidenten meestal aan activisten in landen als Hongkong en Venezuela die democratische hervormingen eisen en daarvoor in de gevangenis belanden.

Ik ben voor een meer elementaire definitie. Het woord 'dissident' komt van het Latijnse *dissidens*, de zelfstandige vorm van het werkwoord *dissidere*, een samenstelling van *dis-* (apart) en *sedere* (zitten). Letterlijk betekent dissident dus 'apartzitter'.

Filosoof Hannah Arendt beschreef wat dit apart zitten in de praktijk inhield. In een essay dat ze twintig jaar na de Tweede Wereldoorlog schreef probeerde ze erachter te komen waarom sommige Duitsers (enkelingen) weigerden om op wat voor manier dan ook samen te werken met de nazi's. Ze concludeerde dat mensen met sterke ethische normen, zoals gelovigen, juist snel om waren. Deze mensen hadden regels nodig om hun leven te kunnen leiden. Toen het gebod 'Gij zult niet doden' veranderde in 'Gij zult doden' ruilden ze hun oude normen in voor nieuwe. De dissidenten waren meer de 'eeuwige twijfelaars' en sceptici die nooit klakkeloos iets aannamen. Zij bekeken elke ervaring en elke gebeurtenis op zichzelf, niet aan de hand van vooringenomen ideeën over goed en kwaad, maar vanuit de persoonlijke vraag 'Kan ik met mezelf leven?'. Arendt stelde: 'Ze weigerden te moorden. Niet omdat ze vasthielden aan het gebod "Gij zult niet doden", maar omdat ze niet wilden samenleven met een moordenaar – zichzelf.'

Altijd weer die ene vraag stellen, 'Kan ik met mezelf leven?', is wat een dissident dissident maakt. Het is geen politiek standpunt. Het is ook geen kwestie van jezelf uiten – vooral niet in een open samenleving waarin dit

gewoon kan (een Amerikaanse president die zichzelf na een verloren verkiezing een ‘trotse politieke dissident’ noemt, heeft het niet helemaal begrepen). Het gaat om iets wezenlijkers. Als dissident probeer je de afstand tussen wat je doet en waarin je gelooft zo klein mogelijk te houden. Dat betekent dat je weet onder welke voorwaarden je jezelf kunt zijn en dat je schending daarvan niet accepteert. Het betekent dat je er ook aan vasthoudt als het grote risico’s met zich meebrengt. Omdat je niet anders kunt.

De beroemde onbekende man die in 1989 op het Plein van de Hemelse Vrede voor een colonne tanks stond is een dissident. Iedereen denkt dat deze in zwarte broek en wit overhemd geklede man met in beide handen een boodschappentas op de route van de tanks ging staan om ze te weerhouden de studentenprotesten neer te slaan. Misschien was dat ook zijn bedoeling. Maar als ik naar die foto kijk, zie ik een man op weg naar huis om avondeten te maken – met in zijn hoofd het recept, de muziekcassette die hij op gaat zetten, gepeins over een gesprek dat hij met zijn vrouw had – als voor hem opeens vier tanks opdoemen. Zij versperren hem de weg, niet andersom. De dissident is degene die gewoon zijn weg naar huis wil vervolgen en weigert aan de kant te gaan.

Kun je leren om ‘in waarheid’ te leven? Ik zou het niet weten. De ironie van de titel van dit boek is natuurlijk dat er helemaal geen handleiding voor bestaat. ‘Je wordt geen “dissident” omdat je op een dag besluit er je baan van te maken,’ schreef Havel. ‘Je komt erin terecht als je je persoonlijk verantwoordelijk voelt wanneer zich bepaalde lastige omstandigheden voordoen. Je wordt uit

je maatschappelijke structuren gestoten en op een conflictpositie geplaatst.' Je wordt eruit gegooid en apart gezet. Met andere woorden: dissident word je niet uit jezelf, je wordt tot dissident gemaakt.

Dit zou betekenen dat je niets kunt leren van de ervaringen van dissidenten; dat je over een morele intuïtie beschikt óf niet, en dat die zich pas zal openbaren wanneer het erom spant. Toch geloof ik niet dat dit zo is. Het mag soms lijken alsof dissidenten extreem reageren – waardoor ze irritant, zelfingenomen of grof over kunnen komen, om het nog maar niet te hebben over de roekeloosheid waarmee ze hun leven en dat van hun naasten op het spel zetten – maar de rechten die zij verdedigen, op individualisme en vrijheid, zijn van ons allemaal. Zonder dissidenten zou de geschiedenis van de mens uit oersaai verhalen bestaan over onderdanigheid en uniformiteit zonder veel vooruitgang. We moeten er dus niet van uitgaan dat dit soort opstandigheid een relict uit het verleden is. Zeker nu niet.

Ons pad wordt versperd door een veelvoud aan tanks. We leven in een tijd van grote politieke, maatschappelijke en technologische veranderingen. Het land waarin ik schrijf, de vs, ziet zich voor het eerst in de geschiedenis bedreigd door een autoritaire regeringsvorm. Je moet terug naar het McCarthy-tijdperk of de Jim Crowwetten in de zuidelijke staten om de angst en repressie te zien die de samenleving momenteel teisteren.

Afgelopen jaar hebben we grote, invloedrijke universiteiten en advocatenkantoren zien buigen voor de ongrondwettelijke maatregelen van de uitvoerende macht. Mensen worden gedeporteerd of vervolgd om hun politieke overtuiging, hulporganisaties voor minderbedeel-

den krijgen geen overheidsgeld meer omdat ze niet in de ideologische pas van de regering lopen. Boeken worden officieel verboden. Statistici krijgen ontslag als hun computermodellen geen gunstige economische cijfers laten zien. Senatoren klagen over angst om zich uit te spreken. Meebuigen, vertwijfeld raken, stilvallen – wie had ooit gedacht dat Amerikanen zo zouden reageren?

Natuurlijk zijn er wereldwijd mensen die dergelijke ontwikkelingen herkennen – in China, Rusland, Iran. Autoritarisme neemt overal toe, op dit moment leeft 72 procent van de wereldbevolking onder een autoritair regime.

En de politiek is in deze tijd natuurlijk niet de enige factor die onze autonomie bedreigt. Ook de digitale technologie, die bij opkomst zo bevrijdend leek, blijkt de nodige consequenties te hebben. Leiden we nog ons eigen leven als algoritmen onze keuzes beperken tot de paar reactiemogelijkheden die we voorgeschoteld krijgen? Als cameratoezicht onze privacy wegneemt? Als we het denken overlaten aan kunstmatige intelligentie, waarin geen ruimte is voor onze eigenaardigheden en unieke levenservaringen?

Zo kan ik nog wel even doorgaan, en de lijst aanvullen met schijnbaar onoplosbare problemen als armoede, milieuvervuiling en gewapende conflicten. De wereld lijkt vastgelopen. Dus wat moeten we doen?

Voor mij was er maar één manier om deze vraag te beantwoorden: de geschiedenis in duiken, op zoek naar de schat aan ervaringen die daar te vinden moet zijn. Ik putte uit de morele filosofie en de kunsten, en luisterde naar verhalen van mensen die in veel zwaardere tijden leefden dan wij. In de biografieën en memoires van dis-

sidenten vond ik in eerste instantie vooral troost; bij angst wendde ik me tot hen als naar het kralensnoer in mijn broekzak. Ik vond moedige, in de vergetelheid geraakte dichters, op de brandstapel geëindigde atheïsten, verbannen natuurkundigen die mensenrechten-activist werden, tierende filosofen en vele anderen die op dit moment gevangenzitten. En wat ik aantrof was niet zozeer het vat vol ellende dat je zou verwachten, maar vrijwel altijd een paar opmerkelijke eigenschappen, die al net zo aanwezig waren op de marktpleinen van het oude Griekenland als in de straten van het huidige Teheran.

En daar, realiseerde ik me, lag de sleutel om te worden zoals zij: in de ontsluiting van hun karakter. Wat is de mindset van een dissident? Hoe handelen dissidenten naar hun overtuiging? Wat maakt ze onmisbaar voor de maatschappij? Aan de hand van deze dissidente eigenschappen zou ik uit mijn apathie en achter mijn muur van (op zich gezonde) zelfbescherming vandaan komen. We kunnen niet allemaal zijn zoals zij, maar ik ben ervan overtuigd dat we deze rolmodellen moeten proberen te begrijpen: hun ontwikkeling van de eerste onzekere momenten van zelfherkenning tot hun vaak voor altijd veranderde realiteit. Ze herinneren ons eraan hoe een moreel verantwoord leven eruitziet, vooral omdat dit vaak zo zwaar aanvoelt.

Nadezhda Mandelstam deelde het lot van haar man, maar zij overleefde het. Toen ze als zeventiger terugkeek op die periode, veertig jaar daarvoor, wilde ze het dilemma oplossen dat haar altijd bezig had gehouden: kun je je beter in stilte of schreeuwend verzetten tegen

terreur en onderdrukking? ‘Ik besloot dat het beter is om te schreeuwen,’ schreef ze. ‘Dit meelijwekkende geluid dat op de een of andere manier soms tot in de verst gelegen cel gehoord wordt, is een samengebalde uiting van een laatste restje menselijke waardigheid. Op deze manier laat een mens zijn spoor achter, laat hij anderen weten hoe hij leeft en sterft. Zijn schreeuw is een bevestiging van zijn recht op leven, een vraag om hulp aan de buitenwereld en een oproep tot verzet. Als er niets anders opzit moet je schreeuwen.’

Zo bezien zouden we allemaal liever schreeuwen dan zwijgen, de moordzucht van de dictator aan de kaak stellen en ons luidkeels uitlaten tegen fascisme, zelfs wanneer we zwetend van angst onder een felle lamp ondervraagd worden. Ik wel, tenminste. Maar is het zo simpel als het klinkt? Hoe weet je of je in staat zou zijn te schreeuwen terwijl het veel natuurlijker en juistert voelt – in doodsangst, bezorgd om je kinderen, besefend hoe klein je bent – om te zwijgen?

Om te beginnen moest ik anders tegen dissidentie aan gaan kijken. Niet als een bepaalde daad van verzet, niet als een keuze, maar als een manier van zijn.